

ESSENCIAL

Teories actuals de la traductologia

Frederic Chaume
i Cristina García de Toro

edicions

bromera

I. Presentació. Què hi ha darrere d'una traducció?

Segurament, cadascun de nosaltres hem fet, en algun moment de la nostra vida, alguna traducció. Potser hem intentat traduir la lletra d'una cançó de moda. Potser la carta del menú d'un restaurant quan viatgem a l'estranger. Potser el títol d'alguna pel·lícula. L'activitat de la traducció està viva, com la societat que la genera, i es mou a tal velocitat que sembla recomanable dedicar-li unes línies de reflexió que ens ajuden a comprendre millor un fenomen que forma part de la nostra quotidianitat. Vivim un moment d'eclosió teòrica en la disciplina, amb una allau de propostes, enfocaments i bibliografia, de manera que la finalitat d'aquest volum no és altra que oferir un recorregut succint per les principals escoles, conceptes i enfocaments del panorama traductològic actual, que guie l'estudiant i tota persona que mostre curiositat per la traducció a través de les principals artèries de la disciplina.

El lector hi trobarà quines són les reflexions més importants sobre el fenomen de la traducció, les maneres d'aproximar-se al fet traductor, la investigació que es desenvolupa sobre les transferències lingüístiques i culturals entre dos pobles, les essències de la traducció, i les diferents metodologies que es fan servir i s'han fet servir per estudiar aquest fenomen.

La maledicció de Babel per fi s'ha esvaït. El càstig diví no era compatible amb una era eminentment tecnològica, amb una època de supremacia dels éssers humans, amb un pensament racional i positivista, amb una reivindicació de les dones

i dels homes com a agents protagonistes del canvi. Avui vivim la benedicció de la pluralitat, del respecte i el reconeixement de l'*altre*, de les altres llengües i de les altres cultures. Vindiquem l'alteritat, la diferència, ens interessin els altres éssers humans, els seus costums, la seua forma de vida. I som capaços de comunicar-nos entre nosaltres, entre els pobles del planeta, sense necessitat d'intervenció divina, sinó amb els mediadors lingüístics i culturals formats autodidàcticament en el passat, i en les aules universitàries en el present: els traductors i els intèrprets.

La capacitat de comunicació en més d'una llengua, així com el coneixement de les altres cultures, porta aparellada una forma d'entendre la vida que sol diferir de la d'aquelles persones monolingües, i, per tant, coneixedores d'una sola cultura, que poden considerar que la seua visió particular del món constitueix una norma inqüestionable.

Iniciarem el camí amb unes qüestions preliminars, bàsiques per a començar a parlar de la traducció i del seu estudi. Què és la traductologia? Quins àmbits abraça? Quins són els conceptes bàsics de la disciplina? Ens endinsarem, posteriorment, en la reflexió teòrica des de la segona meitat del segle xx fins a l'actualitat, i ens centrarem, essencialment, en els corrents traductològics de les últimes dècades. Al llarg d'aquest camí ens trobarem amb algunes de les qüestions que subjauen a qualsevol debat traductològic:

- a) La traducció ha de ser fidel al text original? I en quina mesura? Unes preguntes clàssiques que comptaran amb

el necessari repàs de les ja antigues *teories equivalencistes* i les *comparacions entre llengües*.

- b) Per què es realitza una traducció i quin objectiu té? Aquestes preguntes les entendrem millor després de revisar les *teories funcionalistes* de la traducció.
- c) Com es confecciona el teixit lingüístic d'una traducció? Com es trasllada la intencionalitat? Com es representen els registres lingüístics? Com es vehicula la ideologia? Unes qüestions que despularem en repassar els *enfocaments discursius* de la traducció.
- d) Com són les traduccions? Quines característiques tenen? Quins elements trobem en una traducció de manera recurrent i per què? Quines pautes imposen les institucions de la cultura receptora a l'hora de traduir? És possible que traduïm d'una determinada manera per obligació? Què hi ha darrere del costum? La *teoria del polisistema*, els *estudis descriptius* i certs conceptes clau, com ara el concepte de *norma* o de *mecenatge* ens ajudaran a entendre la política de les traduccions, en tots els sentits.
- e) Com influeix la cultura en la traducció? Es pot modificar la realitat amb la traducció? Es pot incidir en els moviments socials amb la traducció? Els *estudis culturals* ens obriran les portes de temes d'actualitat, com les relacions entre gènere, sexe i traducció; poder, opressió i traducció; militància i traducció, o fins a quin punt les traduccions conformen i configuren les relacions estètiques, literàries o filmiques d'una cultura receptora.
- f) Què és realment la traducció? Estem enganyats si pensem que un text és reproducció d'un altre? Com perviu

el text origen en el text meta? Les anomenades *teories filosòfiques* de la traducció ens faran replantejar-nos qüestions essencials de la traducció, l'estatut dels textos, la importància del text origen, etc.

- g) Què passa per la ment del traductor quan tradueix? On s'atura? Com entén la traducció? Quan necessita documentar-se? Quin procés mental segueix el traductor? Aquestes qüestions són bàsiques per a conèixer des de dins com traduïm, i essencials si volem assentar les bases d'una didàctica general de la traducció. Coneixent el procés, coneixerem millor el producte, entendrem les raons d'unes opcions, i no d'altres, etc. Les *teories cognitivistes* intentaran penetrar i desentranyar els processos mentals inherents a les operacions de traducció.
- h) És possible desvetllar com tradueixen els traductors en un temps i espai determinat, o sempre ens haurem de conformar a saber com tradueix un sol traductor? És possible radiografiar comportaments intersubjectius o ens hem de conformar a explicar com tradueix una sola persona? Com poden ajudar-nos les noves tecnologies a entendre millor el comportament traductor? Els nous *estudis de corpus* són aplicables també a la traducció i poden desvetllar comportaments generals rutinaris i validar hipòtesis sobre el comportament traductor empíricament.

El camí arriba a un punt obert, on coneixerem el paisatge actual de la traductologia, una vista panoràmica que inclourà unes pinzellades sobre les últimes aportacions en l'àmbit traduc-

tològic i sobre els enfocaments més actuals, interdisciplinaris i integradors, i també certs límits intrínsecs a la disciplina.

El volum està dirigit fonamentalment a estudiants de la titulació de traducció i interpretació dels cursos de llicenciatura o grau i als estudiants que comencen a cursar programes de màster, o de doctorat, en traducció. Però també és un llibre pensat per als estudiants d'altres llicenciatures amb sensibilitat per les llengües i cultures alienes, especialment titulacions de llengües i humanitats (filologies, comunicació, periodisme, belles arts, història, etc.). Aquest volum també pot ser útil per al professorat de traducció, de teoria i metodologia de la traducció i dels conceptes bàsics de la disciplina. Ara mateix, l'investigador novell hi trobarà les fonts primàries per a iniciar o continuar la seua recerca, i la bibliografia fonamental per a emprendre qualsevol estudi traductològic.

II. Qüestions preliminars

1. La traductologia i la traducció

La traductologia, anomenada internacionalment *Translation Studies*, és una disciplina acadèmica que s'ocupa de l'estudi de la teoria i pràctica de la traducció. Per la seua naturalesa, és una disciplina essencialment multilingüe i interdisciplinària: entaula relacions epistemològiques amb la lingüística, la teoria de la literatura, la psicologia, la filosofia, les ciències de la informació i la comunicació, i més recentment, amb els estudis culturals. Pel seu caràcter simbiòtic, però, també estableix ponts d'unió amb les disciplines que estudien el contingut dels textos que s'analitzen, i per tant, manté fluxos constants amb totes les ciències (teories de la traducció científica), l'àmbit medicosanitari (teories de la traducció mèdica), l'àmbit de les ciències socials, com ara el dret o l'economia (teories de la traducció jurídica, econòmica, administrativa), les disciplines tècniques (teories de la traducció tècnica), les disciplines humanístiques (teories de la traducció humanística i creativa, i en especial, teories de la traducció literària) o les teories de la comunicació, els mitjans de comunicació (teories de la traducció audiovisual), etc. Estem davant, per tant, d'una *interdisciplina*, una disciplina de disciplines, semblant al periodisme o a l'estudi de les llengües amb finalitats específiques. Estem clarament, també, davant d'una elevada mostra de la Comunicació Humana, amb majúscules: la traducció respon a la necessitat humana de comunicar-nos,

a la necessitat d'establir una comunicació interlingüística entre persones i parlants de diferents llengües, generalment, però també, a voltes, de resoldre problemes de comunicació intralingüística o intersemiòtica. Traduïm per fer-nos entendre, per ajudar els altres a fer-se entendre, al cap i a la fi, per garantir la comunicació, per divulgar el coneixement, per gaudir i fer gaudir obres d'art escrites, dites, o filmades en una altra llengua, etc. La traducció sol ser una activitat professional amb ànim de lucre, generalment, però en aquesta activitat s'amaga i batega sempre un servei cap a la col·lectivitat que en ocasions, fins i tot, supera els interessos econòmics, com ocorre en molts casos de mediació intercultural i interpretació social. I a l'inrevés, darrere de les traduccions, podem trobar afanys imperialistes i de dominació.

Convé, en primer lloc, diferenciar clarament les nocions de *traducció* i *traductologia*. La *traductologia*, o estudis de traducció, és la disciplina que s'ocupa de l'estudi de la traducció, i la *traducció* és una habilitat, un *saber fer* (Hurtado: 2001: 25), una destresa.

La traducció ha rebut infinitat de definicions, gairebé tantes com autors s'han ocupat del seu estudi. Tal diversitat es deu al fet que *traducció* és un terme polièdric, una categoria amb diverses accepcions. Amb aquest terme ens podem referir: *a)* a l'activitat en sentit general, és a dir, a la traducció com a professió, a la traducció com a fet de comunicació; *b)* al producte, o siga, al text que ha sigut traduït, *c)* al procés, és a dir, a l'acte de realitzar una traducció.

En el primer dels casos, quan ens referim a la traducció com a activitat, solem distingir tres tipus de traducció, segons el material lingüístic i textual amb què ens enfrontem. D'acord amb les fundacionals, i encara vigents, categories de Jakobson (1959), podem parlar de:

1. *Traducció intralingüística*, el transvasament dels signes lingüístics d'un text mitjançant altres signes lingüístics de la mateixa llengua. Dit altrament, i de manera més gràfica: estem davant d'una traducció intralingüística quan llegim una versió actualitzada, en català, del *Tirant lo Blanc*, o quan llegim una versió infantil del mateix llibre. En aquest cas no hi ha canvi de llengua: tant el text original com el text meta, el text d'arribada, estan escrits en català, en la mateixa llengua, però en el text meta, en el text *traduït*, trobem que s'han emprat uns nivells de llengua diferents, acostant la morfologia, la sintaxi i el lèxic i la fraseologia al lector actual en el primer cas, o acostant els registres lingüístics al lector infantil i juvenil en el segon, etc. Es tracta, doncs, d'una mena d'adaptació.
2. *Traducció interlingüística*, l'activitat traductora per anonomàsia, el transvasament d'un text escrit en una llengua a una altra llengua, la traducció entre llengües i cultures, la *traducció pròpiament dita* en paraules de l'autor. Aquesta segona accepció és la més estesa i la que utilitzem popularment per a referir-nos al fet de traslladar un text d'una llengua a una altra.
3. *Traducció intersemiòtica*, la traducció entre diferents sistemes de signes, bé la interpretació dels signes lingüístics mitjançant els signes d'un sistema no lingüístic, o bé a la inversa: la traducció de signes no lingüístics per signes lingüístics. En el primer cas, podríem parlar del sistema *braille* per a invidents, en què els signes lingüístics es tradueixen per signes tàctils; o de les anomenades llengües de signes, per a sords, en què també els signes lingüístics es

tradueixen per signes convencionals dibuixats per les mans i els dits –avui en dia, amb l’atorgament de l’estatut de *llengua* a les llengües de signes, hom podria parlar també de traducció interlingüística en aquests transvasaments. En el segon cas, podríem parlar de la traducció de textos audiovisuals –pel·lícules, sèries de televisió, dibuixos animats o, fins i tot, documentals–, on ens trobem amb traduccions d’icones, d’índexs, de símbols, de significats connotats a través de les imatges, per signes lingüístics –per paraules– que s’insereixen en els mateixos diàlegs dels personatges en les versions doblades i subtítulades.

A aquests tres tipus de traducció s’afegeixen els conceptes de la *traducció com a producte* i la *traducció com a procés*. Per traducció, s’entén també el text traduït (el producte) i el procés mental de la traducció (el procés). Aquesta pluralitat de definicions no afecta només el concepte de traducció, sinó també la traductologia. El estudis de traducció constitueixen una disciplina polimòrfica per dos motius consubstancials al seu objecte d’estudi: per un costat, trobem una enorme diversitat de camps d’estudi possibles i, per l’altre, podem estudiar aquests camps amb diferents enfocaments, derivats sens dubte del fet de trobar-nos davant d’un camp de la comunicació humana, un camp en si mateix polimòrfic.

Això planteja a l’estudiant i a l’investigador un problema: com i on trobar la informació precisa, o per quins enfocaments o autors començar quan s’inicia el camí investigador o quan es plantegen les primeres inquietuds teòriques. La informació sobre la traducció i la traductologia apareix esparsa en infini-

tat de llibres i revistes i, de vegades, en textos procedents de diferents disciplines. Afortunadament, per a pal·liar aquests inconvenients s'han publicat, especialment en les dues darreres dècades, compendis i *readers* per a orientar l'investigador sobre els textos essencials que descriuen i contenen els conceptes i temes principals de la disciplina.¹ D'altra banda, comptem amb l'aparició recent d'una sèrie de llibres que ofereixen una panoràmica completa, exhaustiva i crítica de la traductologia.²

1. Entre ells el volum de CHESTERMAN (1989): *Readings in Translation Theory*; LEFEVERE (1992a): *Translation/History/Culture: A Sourcebook*; SCHULTE i BIGUENET (1992): *Theories of Translation*; ROBINSON (1997a): *Western Translation Theory from Herodotus to Nietzsche*; VENUTI (2000): *The Translation Studies Reader*; o ANDERMAN i ROGERS (2003): *Translation today, trends and perspectives*. A més, s'han editat tenciclopèdies i diccionaris de la disciplina: el *Dictionary of Translation Studies* de SHUTTLEWORTH i COWIE (1997); *The Routledge Encyclopædia of Translation Studies*, editada per BAKER i SALDANHA (2008); la segona edició de *The Elseviere Encyclopædia of Language and Linguistics*, que inclou informació actualitzada sobre els estudis de traducció, les escoles i els diferents conceptes de la disciplina, i el *Diccionario histórico de la traducción en España*, editat per Lafarga i Pegenaute.
2. Ens referim ací, entre d'altres, als textos de GENTZLER (1993 i 2001): *Contemporary Translation Theories*; HURTADO (2001): *Traducción y Traductología. Introducción a la Traductología*; MUNDAY (2001): *Introducing Translation Studies*; MAYORAL (2001): *Aspectos epistemológicos de la traducción*; BASSNETT (2002): *Translation Studies*; HATIM i MUNDAY (2004): *Translation: An Advanced Resource Book*; SNELL-HORNBY (2006): *The Turns of Translation Studies*, MUNDAY (2008): *The Routledge Companion to Translation Studies*. La col·lecció «Translation Theories Explored», de l'editorial St. Jerome, inclou diversos títols que expliquen les teories més rellevants i actuals de la traducció. En la bibliografia essencial d'aquest llibre el lector trobarà una selecció dels textos més representatius de la disciplina (vegeu capítol XI *Bibliografia essencial*).